

DJELOVANJE JUGOSLAVENSKIH KOMU- NISTIČKIH VOJNIH SUDOVA U HRVATSKOJ POTKRAJ DRUGOGA SVJETSKOG RATA I U PORAĆU

Josip JURČEVIĆ, Katica IVANDA
Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb

UDK: 344.3(497.1)"194/195"
Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 1. 2. 2006.

Rad je rezultat istraživanja do sada uglavnom nekorištene arhivske građe koja se odnosi na djelovanje jugoslavenskih komunističkih vojnih sudova u Hrvatskoj potkraj Drugoga svjetskog rata i u poraću. Ta je tema do sada bila veoma malo istraživana i s motrišta povjesnice i s motrišta drugih društvenih znanosti. Vojni sudovi bili su dio represivnoga sustava totalitarne komunističke vlasti, koja je potkraj rata i u neposrednom poraću provodila nemilosrdan obračun i s ratnim protivnicima, ali i s osobama i organizacijama koji su i u budućnosti mogli biti idejni ili politički suparnici komunizmu. Većina procesuiranih osoba bili su civili, koji su u montiranim i veoma skraćenim postupcima te uglavnom bez dokaza često osuđivani na smrtne kazne i konfiskaciju cjelokupne imovine. Zbog toga jugoslavenski komunistički vojni sudovi pripadaju grupi revolucionarnih ili prijekih sudova.

Ključne riječi: vojni sudovi, poratni zločini, politički procesi, totalitarizam, komunistička represija

Josip Jurčević, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar,
Marulićev trg 19/1, p. p. 277, 10 001 Zagreb, Hrvatska.
E-mail: Josip.Jurcevic@pilar.hr

UVOD

1063

Znanstveno istraživanje i sistematizirani prikaz djelovanja jugoslavenskih komunističkih vojnih sudova u Hrvatskoj potkraj Drugoga svjetskog rat i u poraću želi prikazati teritorijal-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 15 (2006),
BR. 6 (86),
STR. 1063-1086

JURČEVIĆ, J., IVANDA, K.:
DJELOVANJE...

nu organizaciju i način na koji se stvarno provodio rad vojnih sudova. Tako se, na konkretnim primjerima, može saznati u kojoj je mjeri djelovanje vojnih sudova bilo sukladno njihovim koncepcijskim i normativnim određenjima¹ te se na taj način pridonosi što objektivnijem historiografskom razumijevanju značenja koje su vojni sudovi imali u represivnom sustavu vlasti druge Jugoslavije glede načina i posljedica njegova djelovanja.

Istraživanje se temeljilo na povijesnoj građi koja sa sastoji od presuda vojnih sudova i drugih dokumenata koji svjedoče o konkretnim odnosima raznih državnih organa – prije svega Ozne i Javnog tužilaštva – prema sudskim procesima koje su provodili vojni sudovi.

Valja posebno naglasiti da ovo istraživanje postaje usporedivo sa sličnim istraživanjima koja se odnose na djelovanje vojnih sudova u drugim europskim zemljama tijekom Drugoga svjetskog rata i u neposrednom poraću. To se naročito odnosi na novija istraživanja koja obrađuju djelovanje komunističkih vojnih sudova u bivšim komunističkim državama u Istočnoj Europi, u kojima se prije 1990-ih godina ta tema – slično kao i u Hrvatskoj (i bivšoj Jugoslaviji) – uopće nije mogla istraživati.

Interes za istraživanje djelovanja komunističkih vojnih sudova sve više pokazuju i historiografije i javnost zapadnoeuropskih zemalja, a posebno u zemljama čiji su građani (kao vojnici i civili) stradavali od komunističkih vojnih sudova tijekom i nakon rata. Primjerice, u ruskoj (sovjetskoj) okupacijskoj zoni u Njemačkoj, ruski vojni sudovi procesuirali su približno 40.000 njemačkih civila, a daljnjih približno 30.000 njemačkih državljana osudili su ruski vojni sudovi u Sovjetskom Savezu. Početkom 1990-ih Ruska Federacija donijela je Zakon o rehabilitaciji Nijemaca koji su bili žrtve ruske komunističke represije, pa je na osnovi toga zatražena rehabilitacija 10-ak tisuća Nijemaca, od čega je približno 7000 i rehabilitirano.² Sredinom 90-ih donesen je sličan zakon i za Austrijance, pa se i po njemu postupalo.³

VIII. KORPUSNA VOJNA OBLAST⁴

Prema sačuvanim presudama i popisima presuda vojnih sudova iz južnih dijelova Hrvatske razvidno je kako je na tom području od druge polovice 1944. do jeseni 1945. g. djelovalo nekoliko vojnih sudova i veći broj sudskih vijeća pri tim sudovima.

Najstarija poznata presuda s područja južne Hrvatske koja nije sačuvana, ali se spominje u jednom kasnijem popisu presuda,⁵ datirana je sa "24. maja 1944", a izrečena je od "Vojnog suda Oblasti VIII. Korpusa NOV Jugoslavije".⁶

Među cjelovito sačuvanim presudama iz 1944. g. posebno je zanimljiva presuda koju je 26. listopada u Dubrovniku izreklo "sudsko vijeće Vojnog suda Komande Južno Dalmatinskog Područja",⁷ kojom je na nepune četiri strojem pisane stranice čak 35 osoba iz Dubrovnika, različitih zanimanja (svećenici, studenti, činovnici, policijski agenti, trgovci, "advokat", "apotekar", "mašinst", "šofer", "podvornik" itd.) osuđeno na "smrtnu kaznu-streljanjem i konfiskaciju njihove lične imovine u korist Narodno-oslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije".⁸

U presudi se ne navodi ni sastav sudskoga vijeća ni tužitelj, što je inače bilo propisano Uredbom te uobičajeno u cjelovito sačuvanim presudama vojnih sudova iz svih dijelova Hrvatske. Zatim je u presudi određeno kako protiv "ove presude nema mjesta upotrebi pravnog lijeka, te se izvršenje iste ima odmah izvršiti", što je također bilo protivno odredbi Uredbe koja je propisivala kako smrtne kazne postaju izvršne tek nakon potvrde višega vojnog suda, a u gotovo svim ostalim sačuvanim smrtnim presudama bilo je uobičajeno makar navođenje ove nadležnosti višega vojnog suda.

Na temelju sačuvanoga popisa presuda i samih presuda, vidi se kako je na području nadležnosti Vojnog suda VIII. korpusne vojne oblasti djelovao veći broj sudskih vijeća. Spomenuti popis presuda navodi 32 presude "Vojnog suda VIII. Korpusne vojne oblasti, vijeće kod dubrovačkog područja"⁹ (koje su izrečene u razmaku od 19. studenog 1944. do 25. veljače 1945.) među kojima postoje po dvije presude sa sudskim brojevima 36 i 42. Prva presuda sa sudskim brojem 36 izrečena je potkraj studenog 1944. protiv četiri osobe, a druga potkraj veljače 1945. protiv jedne osobe drugačijeg identiteta. Isto je tako i prva presuda sa sudskim brojem 42 izrečena potkraj studenog 1944. protiv šest osoba, a druga potkraj siječnja 1945. protiv jedne osobe. To upućuje na zaključak kako su postojala barem dva sudska vijeća koja su svoje procese vodila pod dvije samostalne serije sudskih brojeva.¹⁰

Međutim, na mogućnost postojanja još većega broja sudskih vijeća Vojnog suda VIII. korpusne vojne oblasti upućuje i podatak da je u popisu većina datuma održavanja procesa neusklađena s redom sudskih brojeva; primjerice, sudski broj 3 datiran je 27. siječnja 1945., broj šest 19. studenim 1944., broj 14 2. veljače 1945., broj 15 19. studenim 1944., broj 73 2. veljače 1945., broj 97 27. siječnja 1945. itd.¹¹

Na temelju navedenog, kao i zbog različitih pokazatelja s drugih područja Hrvatske koji se nalaze u tekstu koji slijedi, otvorena je i mogućnost kako su presude u većoj ili manjoj mjeri iz raznoraznih razloga – sređivanja evidencija, stvaranja dokumenata za formalnopravno provođenje konfiskacija itd. – ispisivane naknadno prema bilješkama, popisima, sjećanju itd.

O načinu djelovanja do sada spomenutih vijeća vojnih sudova na dubrovačkom području svjedoči i zbirni podatak da je u sačuvanih 37 presuda s dubrovačkoga područja (za razdoblje do kraja veljače 1945.) izrečeno 66 smrtnih kazni, 26 vremenskih kazni i dvije oslobađajuće presude, a u većini slučajeva izrečene su i zaštitne mjere konfiskacije imovine i gubitka građanskih prava. Pritom je važno naglasiti kako opseg većine presuda iznosi između jedne i dvije stranice strojem pisanoga teksta.

Nadalje, prema sačuvanom popisu presuda i sačuvanim presudama proizlazi da je od početka travnja 1945. do sredine kolovoza 1945. godine (2. travnja – 13. kolovoza 1945.)¹² na dubrovačkom području djelovao veći broj vijeća vojnih sudova koji su se najvjerojatnije nalazili pod dva vojna suda sličnoga naziva. Jedan sud je nosio naziv "Vojni sud Oblasti za Dalmaciju", a drugi "Vojni sud za Oblast Dalmacije".

U 28 sačuvanih presuda Vojnog suda Oblasti za Dalmaciju nalaze se, prema imenu predsjednika vijeća, četiri sudska vijeća, koja su osim istoga naziva suda rabila i dva naziva za svoja vijeća. Vijeća navode Dubrovnik kao mjesto suđenja, a u ovoj grupi presuda izrečeno je ukupno 12 smrtnih kazni i 36 vremenskih, uz zaštitne mjere: konfiskacija imovine za gotovo sve osuđene osobe, gubitak građanskih prava za osuđene na smrt, a gubitak političkih prava različita trajanja za osobe koje su osuđene na vremenske kazne. I ove su presude kratke, najčešćeg opsega između jedne i dvije stranice strojem pisanoga teksta.

Presude koje se odnose na djelovanje Vojnog suda za Oblast Dalmacije sačuvane su u još manjem broju (12) i sve su izrečene u Dubrovniku. U njima se ujednačeno rabi naziv vijeća – "vijeće kod Komande Područja Južne Dalmacije"¹³ – iako se prema sastavu sudskih vijeća u 12 sačuvanih presuda radilo o četiri različita vijeća, što istodobno znači da su i unutar ovoga vojnog suda postojala najmanje četiri sudska vijeća.

Iz popisa presuda i sačuvanih presuda koje se odnose na rad sudskih vijeća s dubrovačkoga područja vidi se, zbog neskladenosti rednih sudskih brojeva presuda i datuma njihova izricanja, kako se radilo o djelovanju većega broja vijeća, a raspon sudskih brojeva presuda – od 27/45 (2. travnja) do 562/45 (10. srpnja)¹⁴ – pokazuje kako je broj održanih procesa mnogo veći od broja sačuvanih presuda ili njihovih djelomičnih popisa.

Iz drugih dijelova južne Hrvatske sačuvano je samo nekoliko presuda vojnih sudova, izrečenih tijekom rata i u neposrednom poraću.

S područja Zadra sačuvana je jedna presuda koju je 24. rujna 1944. izrekao "Vojni sud III P.O.S."¹⁵ koji je zasjedao u malom mjestu Sali. Iako se presuda u svom uvodu i dispozi-

tivu poziva na Uredbu o vojnim sudovima, njezin tehnički izgled nije slijedio propisane upute, pa tako, između ostalog, nije naveden ni sastav sudskoga vijeća. Kazna za jedinog optuženika bila je smrt vješanjem.

Budući da presuda nosi sudski broj 39, može se s velikom vjerojatnošću zaključiti kako je taj vojni sud, tj. sudsko vijeće, djelovalo i u ranijem razdoblju, a vjerojatno i kasnije.

Sačuvana je i jedna presuda "Vojnog suda Mornarice, Vijeće pri štabu V. P. O. Sektora", koja je najvjerojatnije izrečena na dubrovačkom području.¹⁶ Presudom su sva četiri okrivljenika osuđena "na kaznu smrti strijeljanjem, gubitkom vojničke časti i konfiskaciju imovine u korist NO pokreta".¹⁷ Budući da je ova presuda označena sudskim brojem 19, također se s velikom vjerojatnošću može zaključiti kako je i "vojni sud Mornarice" ili njegovo vijeće djelovao i u ranijem razdoblju, a vjerojatno i kasnije.

Prema jedinoj sačuvanoj presudi "Vojnog suda Vojne Oblasti XXIX Udarne divizije – Vijeće kod Vojne oblasti",¹⁸ koja je izrečena 13. svibnja 1945. u Mostaru, vidi se kako je i ovaj sud procesuirao osobe s područja južne Hrvatske. Naime, optuženi Mate Roko rođen je u Stonu, za rata je službovao u Mostaru, Dubrovniku i Šibeniku, uhićen je u Šibeniku, a sud XXIX Udarne divizije osudio ga je u Mostaru na "kaznu smrti vješanjem ... gubitak građanskih časti za uvijek" i "konfiskaciju imovine".¹⁹

U ovoj presudi zanimljivo je što je – pozivajući se na 29. član Uredbe – određeno kako presuda "postaje izvršna od dana njena izricanja",²⁰ iako nije jasno što je tada moglo spriječiti divizijski sud u uspostavljanju veze s višim vojnim sudom, jer je prema Uredbi jedino u tom slučaju smrtna kazna mogla biti izvršna bez odobrenja višega vojnog suda.

Sa splitskog je područja sačuvana tek jedna presuda vojnoga suda, i to ona koju je potkraj prosinca 1945. godine izrekao "Vojni sud Splitskog Vojnog Područja"²¹ na temelju Zakona o krivičnim djelima protiv naroda i države. Kazna okrivljeniku bila je osam godina zatvora s prinudnim radom i pet godina gubitka "političkih i pojedinih građanskih prava osim roditeljskih".²² Međutim, visok sudski broj presude – 597 – upućuje na zaključak kako je taj sud i prije toga djelovao prilično intenzivno.

XI. KORPUSNA VOJNA OBLAST

S područja nadležnosti XI. korpusne vojne oblasti²³ sačuvana je samo 61 presuda Vojnog suda XI. korpusne vojne oblasti – vijeće kod ličke komande područja. Ove su presude izrečene od 21. svibnja 1945. do 3. kolovoza 1945. godine.²⁴ Sačuvane presude kreću se unutar raspona sudskih brojeva presuda od 73 do 427, što već samo po sebi upućuje na velik intenzitet održanih suđenja.

Prema imenima predsjednika sudskoga vijeća i pojedinih članova u sačuvanim presudama, proizlazi kako su sudske procese vodila najmanje tri sudska vijeća, koja su stalno i dosljedno rabila jedan (isti) – navedeni – naziv i suda i sudskoga vijeća, a svi su procesi održavani u Gospiću. Redni, sudski brojevi presuda i slijed datuma nisu usklađeni, kao i kod navedenih presuda vojnih sudova s dubrovačkoga područja, što također otvara vjerojatnost postojanju još većega broja sudskih vijeća i naknadnoga pisanja presuda iz raznih potreba.

Osnovno obilježje sačuvanih presuda koje su izrekla vijeća vojnih sudova kod ličke komande područja jest prevladavanje sudskih procesa u kojima se sudilo većem broju osoba. Na taj su način vijeća ovoga vojnog suda, u 61 sudskom procesu, osudila čak 481 osobu, a od toga su izrekla 231 smrtnu kaznu i 248 vremenskih kazni.

Pritom je najveći intenzitet održanih suđenja bio tijekom srpnja, kada je, primjerice, samo jedno vijeće 5. srpnja izreklo 18 smrtnih kazni, 13. srpnja 33 smrtno kazne, 15. srpnja 19 smrtnih kazni, a 16. srpnja 14 smrtnih kazni.

Uz smrtno presude često se ponavljao navod kako će "kazu smrti strijeljanjem izvršiti ... straža ovog suda najdalje 6 sati po odobroj presudi" te "konfiskacija njihove imovine povjerava se nadležnom NOO-u".²⁵

Javni tužilac za okrug Lika, u izvješću iz prve polovice lipnja 1945., navodi i sljedeće: "... u neposrednoj blizini groblja streljao je vojni sud 5 koljača. Ovo streljanje imalo je dobar efekat kod prisutnog naroda", kojeg je bilo približno 2000.²⁶ Zatim: "Danas je u sali bivšeg općinskog poglavarstva bilo suđenje jednom četniku i 10 ustaša koljača i još četvorici pljačkaša i propagatora. Ovom sudjenju bilo je prisutno oko 3.000 osoba, naime puna nabijena sala dolje i galerija. Četnik i 5 ustaša osudjeno je na smrt vješanjem, 5 ustaša na smrt streljanjem ... trojica oslobođeni, a jedna žena na godinu dana prisilnog rada. Sa izrečenim presudama mase su bile oduševljene i do kraja zadovoljne, tako da su mnogi građani sa pravdom naših vojni i civilni sudova iznenađeni".²⁷

ZAGREBAČKA VOJNA OBLAST

Najveći broj presuda vojnih sudova i dokumenata koji se odnose na problematiku vojnih sudova sačuvan je za područje "Vojne oblasti 'Zagrebačke' J. A.", što je i razumljivo kad se ima u vidu naseljenost, sveopći značaj i površina prostora koji je bio u nadležnosti Vojnog suda Vojne Oblasti "Zagrebačka" J. A.,²⁸ pa se stoga najveći dio presuda vojnih sudova i drugih dokumenata već u svom nastanku odnosio na ovo područje.

Među sačuvanim presudama nalazi se i 31 presuda "Vojnog suda Vojne oblasti 'Zagrebačke' J. A. – Vijeće kod Ko-

mande grada Čakovca",²⁹ koje su nastale od 28. svibnja 1945. do 30. lipnja 1945. godine. Presude, prema sudskim brojevima, nisu sačuvane u kontinuitetu, nego u nepravilnim razmacima između sudskoga broja 3 i 115, što upućuje na zaključak kako je sačuvan relativno velik postotak presuda koje je izreklo Vijeće kod Komande grada Čakovca, a u svim je presudama dosljedno primijenjen isti naziv suda.

U jednom popisu presuda iz sredine 1946. što ga je Divizijski vojni sud u Zagrebu uputio ZKRZ-u nalazi se popis 47 presuda "ratnih zločinaca i njihovih pomagača koji su presudjeni po Vojnom sudu vojne oblasti 'Zagrebačke' J. A. – Vijeće kod Komande grada Čakovca",³⁰ a osim imena i prezimena navedeni su i sudski brojevi koji se nalaze unutar raspona od broja 4 do 141.

Prema tome, na temelju sačuvanih popisa presuda, presuda i dinamike njihova nastanka, vidi se kako je Vijeće kod Komande grada Čakovca svoje djelovanje započelo vjerojatno nešto prije 28. svibnja 1945., a završilo ga najvjerojatnije tijekom srpnja 1945. godine.

Sve sačuvane presude, osim jedne, procesuirale su po jednu osobu, a opseg tekstova presuda najčešće je između dvije i četiri stranice. U 31 presudi osuđeno je ukupno 35 osoba, od čega 19 na smrtnu kaznu, a 16 na vremenske kazne. Uz smrtnu kaznu obvezno je izrican i "gubitak građanske časti za uvijek",³¹ a najčešće i konfiskacija imovine. Zanimljivo je što je zaštitna mjera "gubitak građanske časti za uvijek" često izricana i osobama koje su osuđene na vremenske kazne.³²

Najvjerojatnije je Vijeće kod Komande grada Čakovca održavalo redovitu ili čestu komunikaciju s Vojnim sudom vojne oblasti Zagrebačke J. A., odnosno s Vojnim sudom II Jugoslavenske Armije ili je on kao nadležni viši vojni sud vršio dosljedan nadzor nad radom nižih sudova. Naime, Vojni sud II J. A. više puta je mijenjao presude u kojima je izrečena i vremenska kazna, što nije bilo uobičajeno, jer je Uredba propisala obvezno dostavljanje (na potvrdu) višem sudu samo presuda u kojima je izrečena smrtna kazna.

Primjerice, Vijeće kod Komande grada Čakovca osudilo je Mekovec Antuna "na kaznu robije u trajanju od deset (10) godina", a Vojni sud II J. A. je "presudom ... od 23. juna povisio kaznu na kaznu smrti strijeljanjem", pa je "kazna izvršena 23. VI u 24 sata".³³ Velika brzina izvršenja kazne posredno je objašnjena u posebno dopisanom fragmentu na kraju presude: "Prema telefonskom izještaju Vojnog suda II Armije presuda je preinačena na kaznu smrti strijeljanjem".³⁴

Isto tako, Vojni sud II J. A. u nekoliko je navrata povećavao vremenske kazne³⁵ koje je izreklo Vijeće kod Komande grada Čakovca, ili je poništavao presude i nalagao provođenje novoga suđenja.³⁶

Na većem broju presuda u kojima je izrečena smrtna kazna dodavan je na margini presude ili nakon teksta presude strojem pisani fragment u kojem se navodi kako je presudu odobrio viši sud i ona je izvršena. U većini slučajeva navodi se i broj sudske odluke višega suda, kao i datum (ponekad i sat) izvršenja kazne strijeljanjem, a ponekad je navedeno kako je "Vojni sud II Armije – telefonski izvjestio da je kazna odobrena".³⁷ Osim toga, često je u dodanom fragmentu navedeno kako je o izvršenju presude "izvješten Okružni NOO Varaždin i Gradski (ili Kotraski, op. a.) NOO Čakovec radi konfiskacije i sprovođenja u matične knjige".

Međutim, u toj komunikaciji s višim sudom mnogo su značajnije presude pod sudskim brojem 4 i 9, koje nedvojbeno dovode u pitanje okolnosti izvršavanja smrtnih presuda i poštivanje procedure potvrđivanja kazne, a ostavljaju otvorenim i razne mogućnosti naknadnoga pisanja presuda iz raznoraznih razloga (konfiskacije itd.) – to više što i u gotovo svim presudama koje je izreklo Vijeće kod Komande grada Čakovca postoje neusklađenosti između sudskoga broja i datuma održavanja procesa.³⁸

Naime, presudom pod sudskim brojem 4 osuđen je "Jelušić Josip iz Kuršanca na kaznu smrti strijeljanjem, gubitkom građanskih časti za uvijek te na konfiskaciju njegove imovine u korist N.O.F-onda" te je određeno kako "presuda postaje izvršna po odobrenju Višeg vojnog suda".³⁹ No u dodanom fragmentu koji je pisan strojem navodi se kako je Vojni sud II J.A. "kao viši vojni sud presudom ... od 23 juna 1945 odobrio ... prednju presudu ... te je kazna izvršena 22 VI u 22,30".⁴⁰ Dakle, prema službenom navodu kazna je izvršena dan prije nego što je viši sud potvrdio smrtnu kaznu.

Isto tako, presudom pod sudskim brojem 9 osuđen je "Žarković Josip sin Jurja na kaznu smrti strijeljanjem i na gubitak građanske časti za uvijek" te je određeno kako presuda "postaje izvršna tek po odobrenju Višeg Vojnog Suda".⁴¹ Međutim, i u strojem pisanom fragmentu dodanom ovoj presudi navedeno je kako je Vojni sud II J. A. "kao viši vojni sud ... odobrio ... prednju presudu 23 VI 45" te da je kazna "izvršena 22 VI u 1 sat".⁴² Osim toga, i na lijevoj margini druge stranice presude koja je izrečena Josipu Žarkoviću pisanim je strojem napisano: "Odobrenjem Višeg vojnog suda kazna smrti izvršena je 22 VI u 1 sat", a ispod toga piše "sekretar puk,"⁴³ što se očigledno odnosi na sekretara Vijeća, pukovnika Slavka Miletića, koji je naveden i u uvodnom dijelu presude.

Na taj je način teško pretpostaviti kako je kod obje presude moglo doći do iste vrste lapsusa, a veoma je teško pretpostaviti kako je kod presude pod sudskim brojem 9 moglo doći dvaput do istoga lapsusa. U prilog činjenici kako je strijeljanje u oba slučaja izvršeno prije odobrenja višega suda govori i

podatak kako su – prema fragmentima na drugim presudama – strijeljanja ostalih osuđenika provedena 22., 23. i 24. lipnja.⁴⁴

Vojni sud vojne oblasti 'Zagrebačka' J. A. imao je i Vijeće kod Varaždinske komande područja koje je prema sačuvanim presudama djelovalo barem od 24. svibnja 1945. (presuda sud. br. 4⁴⁵) do 29. srpnja 1945. i bilo je jedno od najaktivnijih vijeća. Sačuvano je približno 350 presuda koje se nalaze unutar sudskih brojeva 2 i 1008, no vjerojatno je izrečen znatno veći broj (od 1008) presuda, na što upućuje nekoliko činjenica.

Vijeće kod Varaždinske komande područja zapravo se sastojalo od najmanje – prema sačuvanim presudama – osam vijeća koja su vodila procese i izricala presude, a tri su vijeća rabila i tiskane obrasce presuda koji su bili tiskarski otisnuti zasebno za svako vijeće i čak za pojedine datume.

Obrazac je bio formata A/4. U lijevom gornjem kutu imao je otisnutu glavu s nazivom suda, ispod toga naznaku "SUD. BR. ..." – točke su označavale mjesto za broj, ispod toga je bilo otisnuto "dne ... srpnja 1945." – točke su označavale mjesto na koje se unosio dan održavanja procesa. Zatim je ispod toga velikim slovima u obliku naslova bilo otisnuto "U IME NARODA JUGOSLAVIJE", a ispod toga otisnut je uvod s punim nazivom suda i vijeća; prezimenom i imenom, funkcijom i zanimanjem predsjednika vijeća, dvojice članova vijeća, sekretara vijeća i suca istražitelja; istočkanim mjestima za ime i prezime okrivljenika, njegovo mjesto boravka i vrstu inkriminacije.

Nakon toga bio je otisnut naslov "PRESUDU:", a nekoliko redaka ispod toga, također u obliku naslova, "KRIV JE:", što je simbolički i stvarno značilo kako nije bila predviđena mogućnost nekrivnje, tj. svim osobama koje su upućivane na sudsku raspravu bila je s tolikom sigurnošću unaprijed određena krivnja da se smatralo kako se u obrascu presude može otisnuti univerzalna odluka – "kriv je".⁴⁶

Osim toga, sudskim vijećima kojima su predsjedali Slavko Kezele i Jerko Matulović čak su tiskani i obrasci u kojima su bili unaprijed otisnuti i pojedini datumi (prvom za 7. i 11. srpnja 1945, a drugom za 21. srpnja 1945.) održavanja procesa.⁴⁷

Tiskanje ovakvih obrazaca svakako je imalo svrhu i ubrzavanje pisanja presuda, što istodobno upućuje na velik broj predmeta koje su vijeća trebala gotovo serijski rješavati. Stoga je najveći dio sačuvanih presuda (osobito onih na obrascima), što ih je izreklo Vijeće kod Komande varaždinskog područja, veoma kratak – s opsegom između jedne stranice do dviju stranica teksta.

Daljnje opće obilježje i ovih presuda jest velika neusklađenost između poretka sudskih brojeva presuda i kronološkoga reda datuma održavanja procesa, što također ostavlja otvoren prostor za brojne pretpostavke glede okolnosti nastanka presuda i vođenja procesa pri vojnim sudovima.

Naime, u odnosu na sličnosti značajki koje su prisutne i u presudama vojnih sudova drugih područja, kod vojnosudskog vijeća s varaždinskoga područja pojavio se i fenomen tiskanih obrazaca presuda koji dodatno osnažuje vjerojatnost kako je dio presuda, za različite potrebe državnih tijela, mogao nastajati i naknadno, bez obzira na to jesu li se sudski procesi prethodno i formalno održavali.

U sačuvanim presudama Vijeće kod Komande varaždinskog područja izreklo je 217 smrtnih kazni i 141 vremensku kaznu, a uz obje vrste kazni redovito su izricane zaštitne mjere koje su se najčešće odnosile na konfiskaciju imovine i "gubitak građanskih časti"⁴⁸ ili/i "gubitak građanskih i političkih prava".⁴⁹

Prema jednom sačuvanom tabličnom popisu "lica osuđenih od Vojnog suda Varaždin" koji se odnosio na "osude izrečene do 30. VI 1945", saznaje se kako je znatan dio osoba osuđenih na vremenske kazne upućivan u "kazn. (kazneni, op. a.) logor Kalinovica".⁵⁰

Među sačuvanim presudama s teritorija Vojne oblasti 'Zagrebačka' J. A. nalazi se i 14 presuda Vojnog suda X. korpusne vojne oblasti NOVJ (J. A.),⁵¹ Vijeće kod Kalničke komande područja,⁵² i to od 21. siječnja 1945. (sud. br. 21) do 24. travnja 1945. (sud. br. 131). U 14 sačuvanih presuda nalaze se sastavi triju sudskih vijeća, a sudski brojevi presuda i datumi održavanja procesa nisu usklađeni, kao ni kod vijeća vojnih sudova s drugih područja. Primjerice, isti sastav vijeća izrekao je 24. siječnja tri odvojene presude označene sudskim brojevima 16, 23 i 24,⁵³ a 21. siječnja izrekao je presudu sudski broj – 21,⁵⁴ što samo potvrđuje ranije navedenu problematičnost nastanka presuda.

Vijeće kod Kalničke komande područja je – prema sačuvanim presudama čiji je opseg između jedne i dvije strojem pisane stranice – izreklo 11 smrtnih i 3 vremenske kazne, a uz smrtne kazne izrečene su i zaštitne mjere konfiskacije imovine i trajnoga gubitka građanske časti.

Kad se razmatra djelovanje jugoslavenskih vojnih sudova u Hrvatskoj potkraj rata i u poraću, onda je Vojni sud Komande grada Zagreba posebno važan zbog dvije osnovne činjenice. Prvo, to je sud čija su vijeća, među vojnim sudovima u Hrvatskoj, procesuirala daleko najveći broj osoba, odnosno, točnije rečeno, taj je sud napisao uvjerljivo najveći broj presuda. I drugo, presude ovoga suda u poslijeratnom su razdoblju pročišćavane (uništavane) na dodatni, poseban način koji se nije primjenjivao kod presuda drugih sudova, što – između ostalog – predstavlja važnu činjenicu za razumijevanje cjelokupnoga strukturiranja sustava moći u drugoj Jugoslaviji sve do njezina raspada te tranzicijski smjer reinstaliranja te moći u novonastalu hrvatsku državu nakon 1990. godine.

Naime, u HDA sačuvan je velik broj (približno tisuću petsto) fragmenata, tj. dispozitiva presuda Vojnog suda Komande grada Zagreba ili njihovih dijelova, iz kojih se saznaju osnovni identifikacijski podaci osuđenih osoba, vrsta kazne i djelomični podaci o krivnji, a nedostaju uvodni dijelovi presuda i obrazloženja. Prema tome, nedostaju podaci o sastavima vijeća i spoznaje o razlozima presuđivanja, što je svakako predstavljalo oblik zaštite, odnosno skrivanja, velikoga broja osoba koje su izravno odgovorne za provođenje poratne represije, a koje su poslije u strukturi vlasti totalitarne Jugoslavije bile toliko moćne da su mogle i na taj način sustavno uništavati povijesnu građu.⁵⁵

Na rubu fragmenata izrezanih presuda (pisanih strojem) naknadno (vjerojatno prilikom čišćenja) rukom je dopisivan sudski broj i datum održavanja procesa, pa se na temelju toga može zaključiti kako su sudovi intenzivno djelovali od završetka rata do kraja kolovoza 1945., a najveći sudski broj jest 2450, što znači kako je do rujna 1945. održano najmanje toliko sudskih procesa pred neutvrđenim brojem sudskih vijeća u Vojnom sudu Komande grada Zagreba. I kod ovoga vojnog suda neusklađen je poredak između sudskih brojeva presuda i kronološkoga slijeda datuma održavanja procesa, što načelno, analogijski, upućuje na zaključke kao i kod drugih vojnih sudova. Međutim, kod Vojnog suda Komande grada Zagreba – zbog manjka podataka o sudskim vijećima – ne može se određenije utvrditi koliko je njih djelovalo te u kojoj je mjeri to utjecalo na navedenu neusklađenost.

Većina sačuvanih fragmenata pokazuje kako se najvećim dijelom radi o pojedinačnim presudama. Cjelovito je sačuvan samo malen broj presuda u kojima su osuđeni pojedinci ili skupine, a najveća skupna presuda izrečena je 29. lipnja 1945. kada je – na presudi opsega 18 stranica – na procesu protiv 58 osoba izrečeno 49 smrtnih i 9 vremenskih kazni.⁵⁶ Presude koje su sačuvane u cijelosti uglavnom imaju na prvoj stranici u lijevom gornjem kutu otisnut jugoslavenski grb i velikim slovima naziv suda – "VOJNI SUD KOMANDE GRADA ZAGREBA" – te naznaku "Broj" i ispod toga "Zagreb ... 194 ...".

Prema sačuvanim fragmentima velikoga broja presuda (ali maloga broja cjelovito sačuvanih presuda) proizlazi kako je Vojni sud Komande grada Zagreba izrekao ukupno 453 smrtnih presude.

Sačuvano je i opširnije izvješće javnog tužioca za grad Zagreb s kraja srpnja 1945., u kojem se govori o "radu krivičnog odjela" i "radu istražitelja za vojno krivične predmete pri vojnom sudu Komande grada Zagreba".⁵⁷

Iz izvješća se saznaje kako je krivični odjel proradio 5. lipnja 1945., ali da je "krivični odjel proradio tek 24. VI. 1945", te kako je "u posljednjih 6 dana zaprimljeno 663 predmeta, prosječno na dan preko 110 predmeta", od čega "daleko naj-

veći broj predmeta obuhvaća pododjel političkog kriminala u kojem je priliv predmeta svaki dan sve veći, jer ga danomice dostavlja sve više ustanova ... Zemaljska komisija za utvrđivanje ratnih zločina, Gradska komisija za utvrđivanje ratnih zločina, Ozna za grad Zagreb, Ozna za Hrvatsku, Komanda Milicije, Gradski N. O. O., Ministarstvo trgovine, ministarstva industrije, Ministarstvo šuma (za rudnike), Ministarstvo zdravlja itd."⁵⁸

Osim toga naglašeno je kako je "u zadnje vrijeme ... veliki priliv prijava, koje podnose izabrani narodni tužioci".⁵⁹ Za razumijevanje količine predmeta koji su sve većim intenzitetom pristizali Javnom tužilaštvu, a potom i sudovima, treba naglasiti kako je javni tužilac Hrvatske sredinom srpnja 1945. naveo kako se u Zagrebu dovršava izbor "narodnih tužioca po rejonima, fabrikama, ustanovama itd." te da će na taj način u Zagrebu uskoro "biti izabrano oko 2.000 narodnih tužioca".⁶⁰

U takvim je okolnostima razumljivo što je u nastavku izvještaja javnog tužioca za grad Zagreb navedeno kako se "mnogi predmeti ... uzimaju u rad sa naročitim brzinom *prema konkretno dobivenim direktivama* (n. a.)".⁶¹

Javni tužilac za grad Zagreb preuzeo je 9. srpnja 1945. nadzor nad istražiteljima Vojnog suda Komande grada Zagreba te je ubrzo vojnom sudu predano na procesuiranje 588 preuzetih predmeta "čiji sadržaj je isključivo povreda propisa čl. 13 i 14 Uredbe o vojnim sudovima", a vezano s tim "izrečeno je i izvršeno 90 smrtnih osuda" te "od 23. VII. 1945. daljnjih 23 smrtnih osude".⁶²

Javni tužilac za grad Zagreb navodi kako su vojni istražitelji "kao i ostalo osoblje ovog odjela ... mahom mladi ljudi u prosječnoj dobi od 27 godina, pa su izdržljivi i rade sa punim naponom. Radi se dnevno prosječno preko 12 sati", međutim "u zatvoru imade prosječno dnevno oko 400 ljudi. Broj ne raste, ali niti ne pada, jer koliko se dnevno svrši, toliko uvijek pritiče (n. a.)".⁶³ Stoga, iako je istražiteljsko i drugo osoblje "izdržljivo, samoprijegorno, te radi po vlastitoj inicijativi, opterećenje je toliko veliko, da se već vidi veliki umor, što svakako ne djeluje povoljno na kvalitet rada", ali – naglašava tužilac – kako on i pored toga "traži točan, poman i savjestan rad, dok se sa strane predsjednika Vojnog suda Komande grada Zagreba traži brzina, ekspeditivnost i svršavanje predmeta na način, da se ne ulazi u pojedinosti".⁶⁴

VOJNA OBLAST ZA SLAVONIJU

Na velikom prostoru koji je obuhvaćala Vojna oblast za Slavoniju⁶⁵ sačuvane su presude i popisi o djelovanju nekoliko vojnih sudova.

S teritorija koji je bio pod nadležnošću Komande virovitičkog vojnog područja sačuvan je samo "popis lica presudje-

nih po Vojnom sudu pri Komandi Virovitičkog područja", što ga je na kraju srpnja 1945. "Okružna komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača u Virovitici" uputila ZKRZ-u.⁶⁶ U popis su "unešeni samo oni koji stanuju na području Okruga Virovitica", prema presudama koje su izrečene "od početka 1944 god. bilo po Virovitičkom ili Daruvarskom području pa sve do danas".⁶⁷

Popis je izrađen u tabličnom obliku po pojedinom kotaru, a sadržavao je ime i prezime, prebivalište, vrstu inkriminacije i vrstu kazne za pojedinu osobu. Na taj je način od 23. studenog 1944. do 17. srpnja 1945. u virovitičkom kotaru izrečena 41 smrtna kazna i 97 vremenskih. U daruvarskom kotaru od 12. siječnja 1944. do 17. srpnja 1945. izrečena je 21 smrtna kazna i 58 vremenskih. U grubišnopoljskom kotaru od 14. srpnja 1944. do 17. srpnja 1945. izrečene su 22 smrtna kazne i 37 vremenskih.⁶⁸

Na novogradiškom je području djelovao Vojni sud vojne oblasti za Slavoniju, vijeće kod Novogradiške komande područja, koji je prema sačuvanih 78 presuda imao dva sudska vijeća koja su te presude izrekle od 4. lipnja 1945. do 20. srpnja 1945. godine.⁶⁹ Presude su po prosječnom opsegu teksta, koji se kreće od nepune stranice do nepune dvije stranice, najkraće među svim sačuvanim presudama vojnih sudova u Hrvatskoj.

U većini presuda u lijevom gornjem kutu, pečatom je o-tisnuta glava presude s jugoslavenskim grbom, nazivom suda te naznakom za sudski broj i datum. Zanimljivo je da naziv suda na pečatu glasi: "JUGOSLAVENSKA ARMIJA, Vojna oblast Slavonije, VOJNI SUD, Vijeće kod Komande novogradiškog područja", a u uvodima presuda dosljedno se navodi "Vojni sud oblasti za Slavoniju – vijeće kod Novogradiške komande područja".⁷⁰ Također su, kao i kod ostalih vojnih sudova, neusklađeni sudski brojevi i datumi presuda, pa je, primjerice, kod istoga sastava sudskoga vijeća presuda sudski broj 365 datirana s 10. lipnja 1945.,⁷¹ a presuda sudski broj 331 sa 16. lipnja 1945. godine.⁷²

Sve su sačuvane presude pojedinačne, a u njima je Vijeće kod Novogradiške komande područja izreklo 27 smrtnih i 51 vremensku kaznu, uz najčešće izricanje jedne ili obiju zaštitnih mjera (gubitak građanskih prava i konfiskacija imovine).

Na temelju broja sačuvanih presuda nedvojbeno se može zaključiti kako vijeća vojnih sudova s osječškoga područja predstavljaju drugi vojni sud u Hrvatskoj prema veličini opsega djelovanja. Naime, od 11. siječnja 1945. do 9. listopada 1945. sačuvano je približno 1200 cjelovitih presuda. Najveći su dio pojedinačne presude opsega između jedne do dviju stranica strojem pisanoga teksta.

Naziv suda imao je dva osnovna oblika, a naziv sudskog vijeća imao je nekoliko osnovnih oblika. I jedan i drugi naziv primjenjivali su se s više manjih unutrašnjih promjena i nedosljednosti.

Na početku 1945. upotrebljavao se naziv Vojni sud VI. udarnog korpusa NOVJ,⁷³ a od sredine siječnja približno do kraja rata osnovni naziv suda bio je Vojni sud VI. korpusne vojne oblasti NOVJ⁷⁴, s tim što je od ožujka, sukladno reorganizaciji vojske, kratica "NOVJ" zamjenjivana s "Jugoslavenske Armije"⁷⁵ (ili "J. A.").

Naziv Vojni sud Vojne oblasti Slavonije J. A. (ili Vojni sud Vojne oblasti za Slavoniju Jugoslavenske Armije) rabio se, prema sačuvanim presudama, od kraja travnja 1945. godine⁷⁶ pa nadalje.

Nazivi vijeća bili su sljedeći: "vijeće osječke komande područja"⁷⁷ (ili "vijeće kod Osječke Komande područja"⁷⁸ ili sl.), "vijeće kod Štaba oblasti",⁷⁹ "vijeće za grad Osijek"⁸⁰ i "vijeće kod komande grada Osijeka";⁸¹ s tim što su posljednja dva naziva bila najučestalija.

Ukupno je, prema sačuvanim presudama, procese vodilo sedam sastava sudskih vijeća, koja su nedosljedno rabila nazive vijeća, što, osim nepažnje, može upućivati i na činjenicu stvarnoga postojanja većeg broja vijeća koja su se zaista službeno nazivala kao što stoji u presudama. Isto tako, kao i kod ostalih vojnih sudova u Hrvatskoj, u presudama s osječkoga područja naglašeno je prisutna neusklađenost između reda sudskih brojeva i kronološkoga reda datuma održavanja procesa.

Daleko najveći broj presuda izrečen je tijekom lipnja, srpnja i kolovoza 1945., a unutar toga razdoblja vojni su sudovi najintenzivnije djelovali u srpnju. Primjerice, prema datumima na presudama vidi se kako je Vojni sud Vojne oblasti za Slavoniju u drugoj polovici srpnja zasjedao i subotom i nedjeljom, a sudsko vijeće kojem je predsjedao dr. Ivo Jelavić (inače potpredsjednik Vojnog suda) 19. srpnja 1945. izreklo je 36 pojedinačnih presuda, 20. srpnja 42 pojedinačne presude, 21. srpnja 22 pojedinačne presude, 22. srpnja 17 pojedinačnih presuda itd.

Isto tako, sudsko vijeće kojem je predsjedao kapetan Andrija Jurišić (inače predsjednik Vojnog suda) izreklo je 23. srpnja 1945. godine 23 pojedinačne presude, a 24. srpnja čak 43 pojedinačne presude. Pritom valja naglasiti kako je u većini presuda obaju vijeća (kojima su predsjedali i I. Jelavić i A. Jurišić) navedeno da su presude donesene po završenom glavnom usmenom i javnom pretresu.

Vojni sud vojne oblasti za Slavoniju J. A. u sačuvanim je presudama izrekao ukupno 293 smrtna i 942 vremenska kazna, uz najčešće izricanje zaštitnih mjera gubitak građanskih častnih prava i/ili konfiskacija imovine.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 15 (2006),
BR. 6 (86),
STR. 1063-1086

JURČEVIĆ, J., IVANDA, K.:
DJELOVANJE...

Posebno je zanimljivo izvješće javnog tužioca okruga Slavonski Brod u kojem se, potkraj srpnja 1945., navodi konkretan primjer odnosa Ozne prema vojnom sudu i sudu nacionalne časti te opisuje način na koji su Ozna i vojni sudovi djelovali. Naime, u povjereništvu Ozne izjavljeno je sljedeće: "Mi smo neke hapšenike povukli ispod Suda nacionalne časti zbog nepravilnosti, koje je sud učinio, jer državni tužilac Djaković Luka je k..ac i nesposoban da bude na istoj dužnosti. Mi smo htjeli da ostane Mata sekretar suda vojnog suda brodskog područja, onda bi mi bili carevi situacije. Mi smo jednom pozvali Matu na ručak kada smo imali u zatvoru pet popova iz okolice Broda, a za iste nismo imali dovoljno materijala; Mati smo pokazali materijala, a on nam je odgovorio: 'Tri ćemo ubiti, a dva poslati na robiju'."⁸²

IV. KORPUSNA VOJNA OBLAST

Kad bi se samo na temelju sačuvanih presuda i popisa presuda vojnih sudova zaključivalo o ustrojbenoj izgrađenosti sustava jugoslavenskih vojnih sudova na teritoriju Hrvatske potkraj rata i u poraću, odnosno o njihovoj teritorijalnoj rasprostranjenosti, ne bi se stekla objektivna slika. Naime, sačuvane presude odnose se samo na dio vojnih sudova, od onih koji su djelovali. Isto bi se tako na temelju sačuvanih presuda moglo općenito netočno zaključiti kako je Hrvatska u razmatranom razdoblju bila samo djelomično pokrivena sustavom vojnih sudova.

Međutim, fragmenti u različitim dokumentima iz fondova Ozne i Javnog tužilaštva dokazuju postojanje vojnih sudova i na prostorima s kojih nije sačuvana ni jedna presuda te kako je njihova djelatnost bila čvrsto uklopljena u jedinstveni jugoslavenski represivni sustav.

Primjerice, s prostora IV. korpusne vojne oblasti (Banovina, Pokuplje, Kordun, Žumberak)⁸³ nije sačuvana ni jedna presuda vojnoga suda, ali pojedina izvješća koja je nakon rata javni tužilac za Okrug Karlovac upućivao javnom tužiocu Hrvatske sadrže i kratke fragmente koji se odnose na djelovanje Vojnog suda IV. Vojne oblasti u Karlovcu.

Tako se u izvješću za Okrug Karlovac, iz sredine srpnja 1945., govori o djelovanju narodnih sudova, sudova za zaštitu nacionalne časti i vojnih sudova, pa se između ostalog navodi: "Zanimanje publike za krivične pretese je vrlo veliko ... pa je tako dvorana, u kojoj se sudjenje održava, premalena i ne može primiti svu publiku, to se u važnijim predmetima tok glavne rasprave prenosi zvučnicima, koji se instaliraju na raznim dijelovima grada ...".⁸⁴

Javni tužilac za Okrug Karlovac je glede djelovanja samog vojnog sudstva na području svoje nadležnosti naveo sli-

jedeće: "Pošto po najnovijim uputstvima po svim predmetima koji su u toku kod vojnog suda, a tiču se civilnih lica, vodje-nje istrage, podizanje optužnice i zastupanja na glavnim raspravama preuzima javni tužilac, to je tako postupljeno kod Vojnog suda IV. Vojne oblasti u Karlovcu. Samu pak istragu i protiv civilnih lica vodi vojni islednik, a po danim uputstvima javnog tužioca, koji protiv ovakvih lica podiže optužnicu i i-stu zastupa na glavnoj raspravi".⁸⁵

Zaključno je naveden i podatak: "Kod Vojnog suda IV. Voj-ne oblasti u Karlovcu podignuto je do sada protiv *civilnih lica* (n. a.) 134 optužnice, a danom 18. jula nalazilo se je u pritvoru kod istog 58 lica ... Pošto radi na potpuno zadovoljstvo i do-nosi svoje presude saobrazno zakonskim propisima to nisam imao razloga da protiv i jedne presude uložim žalbu".⁸⁶

U isto je vrijeme i javni tužilac Banije, čije je sjedište bilo u Petrinji, uputio slično izvješće javnom tužiocu Hrvatske,⁸⁷ u kojem je uvodno naglasio: "U zadnje vrijeme osjeća se po-boljšanje političke situacije na okrugu", a kao prvi argument koji je tome pridonio navodi se kako je "kažnjavanjem ratnih zločinaca (misli se na osobe hrvatske nacionalnosti, što će biti jasno iz nastavka izvješća, op. a.) izbijen ... četničkim agenti-ma argumenat iz ruku za razbijanje bratstva i jedinstva. Na-ročito dobro su odjeknuli javni procesi za kažnjavanje ratnih zločinaca".⁸⁸

U vezi s djelovanjem sudova za zaštitu nacionalne časti naglašeno je kako su sve rasprave bile javne "i narod je ma-sovno prisustvovao", a u "Sisku je bilo prisutno oko 3000 oso-ba", no "odluka suda o kazni u svim, osim u jednom slučaju, od naroda su bile tumačene kao dosta blage, naročito za Sol-du vjeroučitelja i Gavrilovića (Đuru, industrijalca, op. a.), kao i za oba slučaja u Sisku (osuđeni su bili bivši zapovjednik HSS-ove zaštite – Mijo Jakopović i donaćelnik Siska – Luka Pavelić, op. a.)".⁸⁹

Međutim, prema izvješću javnog tužioca raspoloženje gle-de odluka vojnoga suda bilo je posve drugačije, jer je "Vojni sud" (u Petrinji⁹⁰) "od 30. VI. do 19. VII." riješio "81 predmet. Od to-ga 66 lica na smrt", a "Vojni sud pri komandi grada Sisak ... rješio je *oko* (n. a.) 10 slučajeva i to sve na smrt".⁹¹

Posebno je zanimljiv nastavak izvješća koji kratko i sliko-vito govori o okolnostima izvršavanja kazni i vrstama funk-cionalnih značenja u koje je nova vlast iskoristavala i izvrše-nje kazni. Naime, javni je tužilac naveo sljedeće: "15. o. mj. na Grabovcu je izvršena javna likvidacija 8 bandita i to 2 na ka-znu smrti vješanjem, a 6 streljanjem. Bilo je prisutno oko 1500 osoba. Narod je sa oduševljenjem primio osudu Vojnog suda. Govornici su bili prekidani povicima Narodnom sudu, brat-stvu, jedinstvu, Maršalu Titu i t.d."⁹² Navodi se kako je i u Si-sku izvršena "javna likvidacija 4 Bandita ... Naroda je bilo mno-go i oduševljeno je pozdravilo odluku Vojnog suda".⁹³

Međutim, bilo je i drugačijih reagiranja naroda, poglavito stanovnika iz sela u kojima su živjeli Hrvati; "... u Sunji je izvršena javna likvidacija bandita Šestanovića. Narod nije posjetio tako mnogo ovu likvidaciju. Iz nekih hrvatskih sela dolazio je narod pod zastavama jugoslavenskim i hrvatskim, ali sa Isusovom slikom na zastavama. Sam pop (očigledno se misli na katoličkog svećenika, op. a.) otezao je sa misom do pol 1. samo da naši izvrše likvidaciju pre no što narod dodje. Drugovi su sačekali dok je misa završila i tako omogućili da narod prisustvuje čitanju osude i govorima. Za vrijeme same likvidacije većina ih je odilazila".⁹⁴

Na kraju izvješća javnog tužioca za Baniju navodi se kako "u toku kod Vojnog suda ima još oko 100 predmeta", a u "kaznjeničkom logoru nalazi se od 450 osoba".⁹⁵ Osim toga, tužilac tvrdi kako je pregledao "Vojni zatvor u Glini i ustanovio, da su prilike u njemu vrlo dobro sredjene. Vojni zatvor u Kostajnici također je promjenjen i prostorije su sada mnogo bolje negoli prve", dok je za suradnju između tužioca i organa OZN-e naveo kako "je dobra i pravilna", s tim što "kod njih ima za riješiti još oko 300. predmeta".⁹⁶

Početkom lipnja 1945. g. Odelenje zaštite naroda za okrug Baniju poslalo je Zemaljskom Odelenju zaštite naroda za Hrvatsku izvješće u kojem se, između ostalog, navodi kako "nešto nije u redu" u Vojnom sudu vojne Oblasti IV korpusa pošto se na dužnosti "tamo nalazi Branko Novaković" koji "često dolazi u Vojni sud našega područja, gde im daje sugestije kako treba suditi. Tako je jednom prilikom rekao jednome iz suda Banijskog Područja, kada je bilo pitanje da se nekoga Lazića osudi na smrt što je OZN-a predložila, rekao je ne možemo ga osuditi na smrt, dosta je 5 godina robije, pošto ustaše koji su mnogo više krivi i njih se pušta na slobodu. Nije ovo samo jedan zapisnik, desetak zapisnika imade kod mene, koji su po mome mišljenju nepravilno izrečene osude. Još se je jedno moglo zapaziti kod suda, da ona lica, za koja mi pravimo smrtnu kaznu neće da donesu, dok za ona za koja zatražimo par godina robije, osude na smrt ... mi nemamo ništa protiv toga, ako oni još nekoga oštrije osude, ali nećemo se stime složiti, da ovako teške optužbe kao što vidite iz zapisnika dobije samo tri godine".⁹⁷

ZAKLJUČAK

Ako se namjerava – na temelju razmatranja svrhe, zadataka, ustroja, užih normativnih obilježja i pogotovo stvarnoga djelovanja jugoslavenskih komunističkih vojnih sudova u Hrvatskoj do donošenja Zakona o vojnim sudovima – davati procjena o tome kojoj bi vrsti sudova pripadali vojni sudovi koji su u sustavu nove vlasti djelovali u Hrvatskoj, onda se bez velikih dvojbi može odrediti kako su oni po svim osnovama i

sastavnicama pripadali skupini sudova koji su u povijesti označavani nazivom *revolucionarni, izvanredni ili prijeki* sudovi. Naročito velik broj takvih sudova djelovao je tijekom 20. stoljeća u više stotina oružanih sukoba koji su se događali diljem svijeta, a njihovo glavno obilježje bilo je drastično odstupanje od pravnih standarda civiliziranoga svijeta.⁹⁸

U tom općem negativnom kontekstu treba promatrati i jugoslavenske komunističke vojne sudove, koji su – radi ostvarivanja revolucionarnih ciljeva KPJ – bili usmjereni na obračun s narodnim neprijateljima i ratnim zločincima, koji su bili normativno i stvarno određivani prije svega po ideološkom kriteriju. Sukladno tome, a protivno uobičajenim pravnim standardima, bile su u Uredbi donesene i sve normativne odredbe, a napose one o nadležnosti i sastavu sudskih vijeća te nemogućnosti podnošenja žalbe.

Sva ta koncepcijska i normativna podloga u najgorem se obliku očitovala u djelovanju vojnih sudova, čije su presude bile kratke te formalno nedosljedne čak i u odnosu na Uredbu. Sudski su se procesi odvijali u ozračju gladijatorske arene kako bi se zadovoljili vlastodršci i probrana publika. Sudski postupak bio je brz, a kazne drakonske i revolucionarno nemilosrdne te bez ikakva obzira na dokazivanje osobne krivnje. Izvršavanje smrtnih kazni pretvaralo se u najnehumanije oblike političko-promidžbenog izživljavanja, a vremenske kazne izdržavane su u kaznenim logorima s prisilnim radom. Zaštitne mjere oduzimanja građanskih i časnih prava bile su usmjerene na psihološko, socijalno i pravno diskriminiranje osuđenika, a konfiskacija je bila oblik kojim se otimala privatna imovina.

Uostalom, takva opća procjena određenja vojnih sudova i sudova za zaštitu nacionalne časti nedvosmisleno je izrečena već ljeti 1945., i to unutar strukture koja je prema represivnosti bila veoma bliska vojnim sudovima, tj. na "I. savjetovanju načelnika i rukovodstva OZN-e za Hrvatsku"⁹⁹. Naime, tada je Duško Brkić, izaslanik CK KPH, navedene sudove nedvosmisleno označio pojmom "revolucionarnih sudova" te ih opisao kao "forme za energično i brzo čišćenje neprijatelja iz naših redova. Nama se dao jedan kratki period vremena za trajanje tih revolucionarnih sudova, kao što je sud nacionalne časti i Vojni sudovi, da bi u najkraće vrijeme očistili zemlju od neprijateljskih elemenata i zahvatili stvar u svoje ruke".¹⁰⁰

BILJEŠKE

¹ V. J. Jurčević i K. Ivanda, Ustrojavanje sustava jugoslavenskih komunističkih vojnih sudova tijekom Drugog svjetskog rata i poraća, *Društvena istraživanja* 4-5 (84-85), Zagreb, 2006. (U ovom članku detaljno su istražene okolnosti – povijesne i političke – nastanka i razvoja jugoslavenskih komunističkih sudova tijekom rata i u neposrednom poraću te njihova struktura i normativna određenja i nadležnosti.)

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 15 (2006),
BR. 6 (86),
STR. 1063-1086

JURČEVIĆ, J., IVANDA, K.:
DJELOVANJE...

² www.library.fes.de/fulltext/historiker/00700003.htm; I. Teil, Die Hauptmillitärstaatsanwaltschaft Rußlands; usp. Hilger, A., Schmeitzner, M. i Schmidt, U., Sowjetische Militärtribunale, Köln, 2003.

³ Isto.

⁴ U strukturi jugoslavenske komunističke vlasti, *VIII. korpusna vojna oblast* obuhvaćala je u završnim godinama rata i jedno vrijeme nakon rata Komandu vojnog područja sjeverne Dalmacije (kotarevi: šibenski, kninski, benkovački, zadarski, biogradski, prečki), Komandu vojnog područja srednje Dalmacije (kotarevi: sinjski, brački, hvarski – uključen i Vis, splitski – s posebnom Komandom grada Splita) i Komandu vojnog područja južne Dalmacije (kotarevi: imotski, makarski, korčulanski, metkovički, dubrovački – s posebnom Komandom grada Dubrovnika); *Vojna enciklopedija* (dalje VE), 4, str. 433; Nakon završetka rata osnivane su armijske oblasti, koje su jedno vrijeme nazivane *vojnim oblastima*, a kasnije su reorganizirane, tj. prilagođavane promjenama koncepcije obrane i ustroja JNA.

⁵ Hrvatski državni arhiv (HDA), fond ZKRZ (Zemaljska komisija za ratne zločine), kutija (k.) 27, omot (o.) 2, BR. 227/46, Dubrovnik, dne 18. VI. 1946.: radi se o dopisu što ga je Okružna komisija za ratne zločine dubrovačkog područja uputila Divizijskom vojnom sudu Split, u kojem mu dostavlja popis presuda koje je ranije primila od vojnih sudova te popis presuđenih osoba od vojnih sudova za koje nije primila presude i koje je tražila da se dostave. Zaprimljene presude u popisu su razvrstane prema vijećima vojnoga suda koja su donijela presudu, a osim toga uz svaku presudu naveden je sudski broj, datum održavanja procesa te prezime i ime osuđenih osoba.

⁶ Isto, str. 1.

⁷ HDA, ZKRZ, k. 27, o. 2, BROJ službeno 1/44, str. 1.

⁸ Isto, str. 3.

⁹ HDA, f. ZKRZ, k. 27, o. 2, "BR. 227/46".

¹⁰ Postojanje većeg broja vijeća bilo je sukladno Uredbi.

¹¹ Isto, str. 1 i 2.

¹² Isto, "BR. 227/46", str. 2-3; red. br. 24, sud. br. 27/45, od 2. travnja; red. br. 42, sud. br. 439/45, od 13. kolovoza 1945.

¹³ Npr. Isto, sud. br. 145, 174, 182 i dr.

¹⁴ Isto, "BR. 227/45".

¹⁵ Isto, "S. Broj 39/44, 25. sept. 1944"; u dispozitivu presude navodi se kako je ona izrečena 24. rujna, a u glavi je 25. rujna što je vjerojatno datum njena pisanja; kratica P.O.S. najvjerojatnije znači Pomorska oblast sektora, jer u drugim dokumentima V.P.O.S. znači Vojno pomorska oblast sektora.

¹⁶ Isto, "S. 19/44"; presuda je izrečena najvjerojatnije na dubrovačkom području, jer se u presudi navodi kako su okrivljenici uhićeni u Dubrovniku, a jedan član sudskog vijeća je bio "komandant Lastovske Flotile".

¹⁷ Isto, str. 2.

¹⁸ Isto, "SUD: 258/45".

¹⁹ Isto, str. 2.

²⁰ Isto, str. 4.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 15 (2006),
BR. 6 (86),
STR. 1063-1086

JURČEVIĆ, J., IVANDA, K.:
DJELOVANJE...

²¹ Isto, "Sud. br, 597/45 od 27. XII. 1945 godine".

²² Isto, str. 1.

²³ *XI. korpusna vojna oblast* obuhvaćala je Komandu ličkog vojnog područja (kotarevi: gračački, udbinski, donjolapački, gospički, perušički, korenički, otočački i brinjski), Komandu goranskog vojnog područja (kotarevi: delnički, vrhovski, čabarski i ogulinski), Komandu primorskog vojnog područja (kotarevi: sušački, crikvenički, novljanski i senjski), Komadu vojnog područja za Kvarnersko otočje (kotarevi: krčki, rabski i creskološinjski), Komandu pulskog vojnog područja (kotarevi: pulski sa zasebnom Komandom grada Pule, rovinjski i labinski) i Komandu porečkog vojnog područja (kotarevi: porečki, pazinski i buzetski); VE, 4, str. 433.

²⁴ HDA, ZKRZ, k. 27, o. 3.

²⁵ Isto, "S. Br. 127/45 od 28 maja 1945.

²⁶ HDA, Javno tužiteljstvo (JT), k. 4, o. 2, "Javni tužilac hrvatske, Br. Pov. 19, 9. VI 1945", str. 2.

²⁷ Isto, str. 2.

²⁸ *Vojna oblast "Zagrebačka" J. A.* obuhvaćala je Komandu moslavačkog vojnog područja (kotarevi: kutinski, čazmanski i garešnički), Komandu posavskog vojnog područja (bivši kotarevi: dugoselski, zelinški, donjostubički, zagrebački – sa zasebnom Komandom grada Zagreba), Komandu kalničkog vojnog područja (kotarevi: varaždinski, novomarofski, ludbreški, preloški, čakovečki i murskosobotski), Komandu zagorskog vojnog područja (kotarevi: ivanečki, krapinski, pregradski, klanječki i zlatarski), Komandu bjelovarskog vojnog područja (kotarevi: bjelovarski, križevački, koprivnički i đurđevački); VE, 4, str. 433.

²⁹ HDA, ZKRZ, k. 27, o. 1.

³⁰ Isto, "Sud. br. 116/46, Dana 13. Juna 1946".

³¹ Isto, sud. br. 4, 19, 20, 46, 63 i td.

³² Isto, sud. br. 3, 24, 50, 51 i td.

³³ Isto, "SUD. Broj: 3/1945, Dana 5. lipnja 1945", str. 1 i 2.

³⁴ Isto, str. 2.

³⁵ Isto, sud. br. 18/1945 – izrečena kazna od tri godine "robije" povećana je na 10 godina; sud. br. 24/1945 – kazna od 10 godina zatvora povećana je na 20 godina.

³⁶ Isto, sud. br. 12/1945 – poništena je presuda u kojoj je izrečena kazna iznosila šest mjeseci prisilnog rada i "naređeno ponovno suđenje"; isto je učinjeno i kod sud. br. 55/1945, u kojem je izrečena kazna iznosila jednu godinu zatvora.

³⁷ Isto, "Sud. br. 30/1945, Dana 1. lipnja 1945", isti je slučaj i sa presudom "Sud. br. 25/1945".

³⁸ Primjerice, sud. br. 4 datiran je s 1. lipnja, a sud. br. 3 s 5. lipnja, dakle prema sudskom broju presuda sud. br. 3 nastala je prije presude sud. br. 4, a prema datumu presuda sud. br. 4 nastala je prije presude sud. br. 3; isti je slučaj i s presudama sud. br. 11, koja je datirana s 28. svibnja 1945. i sud. br. 25, koja je datirana s 26. svibnja 1945., a isto se odnosi na međusobno uspoređivanje gotovo svih sačuvanih presuda.

³⁹ Isto, "Sud. br. 4/1945, Dana 1. lipnja 1945", str. 2.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 15 (2006),
BR. 6 (86),
STR. 1063-1086

JURČEVIĆ, J., IVANDA, K.:
DJELOVANJE...

- ⁴⁰ Isto, str. 4.
- ⁴¹ Isto, "SUD. BROJ: 9/1945, Dana 5. lipnja 1945", str. 2.
- ⁴² Isto, str. 3.
- ⁴³ Isto, str. 2.
- ⁴⁴ HDA, ZKRZ, k. 27, o. 1, sudski brojevi: 3, 13, 25, 30.
- ⁴⁵ Isto, k. 29, o. 2, "Sud. broj: 4/45, Dne 24. svibnja 1945"; ova presuda u glavi i uvodu nosi prvotni naziv suda – "Vojni sud X. korpusne vojne oblasti 'Zagrebačka' J. A."
- ⁴⁶ Npr. HDA, ZKRZ, k. 29, o. 2, sud. br. 675/45; 764/45.
- ⁴⁷ Npr. Isto, sud. br. 80/45; 166/45; 803/1945.
- ⁴⁸ Npr. Isto, "Sud. br. 230/45, 14. lipnja 1945".
- ⁴⁹ Npr. Isto, Sud. br. 747/45, Dne 23. VII. 1945".
- ⁵⁰ Isto, "Broj 213 POPIS".
- ⁵¹ Ustrojavanjem Jugoslavenskih armija – od ožujka 1945. g. – u nazivu suda zamijenjen je dio naziva; "NOVJ" s "JA".
- ⁵² Presude se u arhivskoj kutiji nalaze na različitim mjestima unutar presuda Vijeća kod komande varaždinskog područja; HDA, ZKRZ, k. 29, o. 2.
- ⁵³ Sve tri presude nalaze se u HDA, ZKRZ, k. 29, o. 2.
- ⁵⁴ HDA, ZKRZ, k. 29, o. 2.
- ⁵⁵ Usp. J. Jurčević, *Bleiburg – jugoslavenski poratni zločini nad Hrvatima*, Zagreb, 2005.; poglavlje "Povijesna građa".
- ⁵⁶ HDA, ZKRZ, k. 29, o. 4, koverta II, sud. br. 290/45.
- ⁵⁷ HDA, JT, k. 4, o. 2, "Pov. br. 153/45, Dana, 27. VII. 1945".
- ⁵⁸ Isto, str. 1-2.
- ⁵⁹ Isto, str. 2.
- ⁶⁰ Isto, "Pov. Br. 56-45, Zagreb, 16. VII. 1945"; prema sličnom modelu birani su brojni narodni tužionici i u drugim gradovima i mjestima Hrvatske.
- ⁶¹ HDA, JT, k. 4, o. 2, Pov. br. 153/45.
- ⁶² Isto, str. 6.
- ⁶³ Isto, str. 6.
- ⁶⁴ Isto, str. 6-7.
- ⁶⁵ *Vojna oblast za Slavoniju* sačinjavale su: Komanda virovitičkog vojnog područja (kotarevi: virovitički, grubišnopoljski i daruvarski), Komanda požeškog vojnog područja (kotarevi: slavonskopožeški), Komanda slatinskog vojnog područja (kotarevi: našički, donjomiholjački i slatinski), Komanda novogradiškog vojnog područja (kotarevi: novogradiški, novski i pakrački), Komanda brodskog vojnog područja (kotarevi: slavonskobrodski, đakovački i županjski) i Komanda osječkog vojnog područja (kotarevi: Valpovački, osječki, vinkovački i vukovarski); VE, 4, str. 433.
- ⁶⁶ HDA, ZKRZ, k. 29, o. 3, "Broj: 101, Dana: 31. VII 1945".
- ⁶⁷ Isto.
- ⁶⁸ Isto; popis je u prilogu dopisa.

- ⁶⁹ Presude se nalaze nepravilno raspoređene na različitim mjestima između presuda s osječkog područja; HDA, ZKRZ, k. 28, o. 1.
- ⁷⁰ Npr. HDA, ZKRZ, k. 28, o. 1, "Sud. Br. 331, 1946. g, Dana 16 VI 1945".
- ⁷¹ HDA, ZKRZ, k. 28, o. 1.
- ⁷² Isto.
- ⁷³ Npr. HDA, ZKRZ, k. 28, o. 1, sud. br. 1/45, 11. siječnja 1945.
- ⁷⁴ HDA, ZKRZ, k. 28, o. 1, presuda bez broja, datirana u uvodnom dijelu presude s "15-I-1945".
- ⁷⁵ Isto, "SUD. br. 17/45", u uvodnom dijelu je datum "29. IV. 1945".
- ⁷⁶ Isto, "Sud. br. 31-1945", u uvodnom dijelu je datum "29 aprila 1945".
- ⁷⁷ Isto, k. 28; više presuda.
- ⁷⁸ Npr. HDA, ZKRZ, k. 28, o. 1, "Sud. br. 13/45", datum u uvodnom dijelu presude je "3. veljače 1945".
- ⁷⁹ Npr. Isto, "Sud. br. 326-45, Dana 22. maja 1945".
- ⁸⁰ Npr. Isto, "Sud. br. 24/45, Osijek, 26. VI. 1945".
- ⁸¹ Npr. Isto, "SUD. br. 28/45", datum u uvodnom dijelu presude je "6. jula 1945".
- ⁸² HDA, JT, k. 1, o. 1, "Broj Str. Pov. 6/45, 29, VII. 1945".
- ⁸³ *IV. korpusna vojna oblast* obuhvaćala je Komandu banijskog vojnog područja (bivši kotarevi: dvorski, glinski, petrinjski i kostajnički), Komandu turopoljsko-pokupskog vojnog područja (bivši kotarevi: pisarovinski, sisački i velikogorički), Komandu žumberačkog vojnog područja (bivši kotarevi: jastrebarski i samoborski), Komandu karlovačkog vojnog područja (bivši kotar karlovački), Komandu I. kordunaškog vojnog područja (bivši kotar slunjski te plaški kraj), a Komandu II. kordunaškog vojnog područja (bivši kotarevi: Vojnici i Vrginmost).
- ⁸⁴ HDA, JT, k. 4, o. 2, "Broj: Ks 501-1945, Karlovac, 18. srpnja 1945", str. 3.
- ⁸⁵ Isto, str. 3.
- ⁸⁶ Isto, str. 3.
- ⁸⁷ HDA, JT, k. 4, o. 2, "Broj Pov. 40/45, U Petrinji, 19. VII. 1945".
- ⁸⁸ Isto, str. 1.
- ⁸⁹ Isto, str. 4.
- ⁹⁰ Isto, str. 4; nije izravno navedeno o kojem se vojnom sudu radi, no iz konteksta – i budući da je sjedište tužioca bilo u Petrinji – najvjerojatnije se radi o sudu u Petrinji, jer kad govori o drugom sudu, onda je posebno naglašeno njegovo sjedište.
- ⁹¹ Isto, str. 4.
- ⁹² Isto, str. 4.
- ⁹³ Isto, str. 5.
- ⁹⁴ Isto, str. 4-5.
- ⁹⁵ Isto, str. 5.
- ⁹⁶ Isto, str. 5.
- ⁹⁷ HDA, OZN-a, k. 39, o. 4, "broj: 87/45, dne 6. VI. 1945". Detaljnije o odnosima OZN-e i vojnih sudova v. J. Jurčević, n. dj. te J. Jurčević i K. Ivanda, navedeni članak.

⁹⁸ www.historisches-centrum.de

⁹⁹ HDA, OZN-a, k. 3, o. 1, "I. savjetovanje načelnika i rukovodstva OZN-e za Hrvatsku 1945. god".

¹⁰⁰ Isto, str. 3.

IZVORI I LITERATURA

Hrvatski državni arhiv (HDA), fond (hrvatske) Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača – ZKRZ

HDA, fond Javnog tužilaštva Socijalističke Republike Hrvatske – JT

HDA, fond Odjeljenja zaštite naroda – OZN-a

Jurčević, J. (2005.), *Bleiburg – jugoslavenski poratni zločini nad Hrvatima*, Zagreb: Dokumentacijsko-informacijsko središte – DIS.

Jurčević, J. i Ivanda, K. (2006.), *Ustrojavanje jugoslavenskih komunističkih vojnih sudova tijekom Drugog svjetskog rata i poraća, Društvena istraživanja*, 15 (4-5): 891-915.

Vojno izdavački zavod Beograd, *Vojna enciklopedija*, I-X, Beograd, 1970-1976.

www.library.fes.de/fulltext/historiker/00700003.htm; I. Teil, Die Hauptmillitärstaatsanwaltschaft Rußlands.

www.historisches-centrum.de

Activities of Yugoslav Communist Military Courts in Croatia at the End of World War Two and in the Postwar Period

Josip JURČEVIĆ, Katica IVANDA
Institute of Social Sciences Ivo Pilar, Zagreb

This work is the result of research of the mostly unused archives regarding the activities of Yugoslav communist military courts in Croatia at the end of World War Two and in the postwar period. This topic has not been researched much from the standpoint of history and other social sciences.

Military courts were part of the repressive system of totalitarian communist rule fighting relentlessly against war enemies, but also people and organisations which could have in the future been ideological or political opponents to communism. Most of the persons tried in court were civilians convicted in short political trials mostly without evidence and sentenced to death with their property taken away from them. Yugoslav communist military courts thus belong to the group of revolutionary courts or courts martial.

Key words: military courts, postwar crimes, political trials, totalitarianism, communist repression

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 15 (2006),
BR. 6 (86),
STR. 1063-1086

JURČEVIĆ, J., IVANDA, K.:
DJELOVANJE...

Die Tätigkeit jugoslawischer kommunistischer Militärgerichte in Kroatien gegen Ende des II. Weltkriegs und in der Nachkriegszeit

Josip JURČEVIĆ, Katica IVANDA
Ivo Pilar-Institut für Gesellschaftswissenschaften, Zagreb

Die vorliegende Arbeit basiert auf der Untersuchung von bislang meist unerforshtem Archivmaterial, das Auskunft gibt über die Tätigkeit jugoslawischer kommunistischer Militärgerichte in Jugoslawien gegen Ende des II. Weltkriegs und in der Nachkriegszeit. Bislang war dies ein wenig erforshtes Thema, sowohl in seinem historischen Aspekt als auch von der Warte anderer Gesellschaftswissenschaften. Die Militärgerichte gehörten zum Repressionssystem der totalitären kommunistischen Herrschaft, die gegen Ende des Krieges und in der unmittelbaren Nachkriegszeit nicht nur mit Kriegsgegnern unbarmherzig abrechnete, sondern auch mit Einzelpersonen und Organisationen, die in der Zukunft als mögliche ideelle oder politische Gegner des Kommunismus auftreten konnten. Die prozessierten Menschen waren größtenteils Zivilisten, die in Schauprozessen und wesentlich verkürzten Gerichtsverfahren sowie meist ohne belastendes Beweismaterial oft zum Tode verurteilt wurden, unter Beschlagnahme des gesamten Eigentums. Daher gehören die jugoslawischen kommunistischen Militärgerichte zur Gruppe der Revolutions- oder Standgerichte.

Schlüsselwörter: Militärgerichte, Nachkriegsverbrechen, Schauprozesse, Totalitarismus, kommunistische Repressionen